

УДК 355.011

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6242019.7>

Прегледни рад

Драган Станар

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет Унион-Никола Тесла*

МОГУЋНОСТ ПОБЕДЕ КАО КРИТЕРИЈУМ JUS AD BELLUM КОНЦЕПЦИЈЕ ТЕОРИЈЕ ПРАВЕДНОГ РАТА

Сажетак

Критеријум могућности победе (рационалних изгледа победе) у рату представља један од најконтраверзнијих критеријума *Jus ad Bellum* концепције, елемента теорије праведног рата, и веома често се погрешно интерпретира. Овај рад има за циљ да покаже да се критеријум могућности победе оправдано налази у теорији праведног рата, објашњавајући коме се заправо он обраћа, и према коме су морално одговорни они који га крше. Такође, рад ће понудити и објашњење и пример изузетка од важења овог критеријума, и то на примеру Топличког устанка у Првом светском рату. Поред тога, рад ће објаснити и на који је начин овај критеријум веома снажан аргумент за традиционално схватање нужне одвојености *Jus ad Bellum* и *Jus in Bello* концепција унутар теорије праведног рата. Коначно, намера је показати зашто је поштовање овог критеријума теорије праведног рата нужно за све нације, а поготово за оне нације чији идентитет почива на идејама жртвовања и

трансценденције овоземаљског, каква је и српска нација.

Кључне речи: рат, морал, етика, теорија праведног рата, *Jus ad Bellum*, могућност победе, морална одговорност, двоструко суђење рата

1. ИМА ЛИ МЕСТА МОРАЛУ У ДИСКУСИЈАМА О РАТУ?

Размишљати о рату особина је свих људи склоних размишљању, како данас, тако и током целокупне историје људске цивилизације. Штавише, раздобља среће, односно раздобља без рата у књизи су људске цивилизације „празне странице“¹, те је стога човек, а поготово онај човек који је благословен разборитошћу и љубави ка мудрости, осуђен да се у тој вечној потрази за истином неминовно заокупља и ратом. Готово да није било интелектуалног великана² у богатој историји људског друштва који није мислио, говорио, и коначно и писао о рату као феномену који на толико драстичан начин утиче на људске животе и целокупан ток цивилизације да су га неки чак и стављали на онтолошки пиједестал, схватајући га као *spiritus movens* развоја човека и културе, као виталну снагу историјског развоја, као „оца свему и свему краља“³. У размишљању се о рату путовало од историје оружја и славних ратника, преко успешних стратегија и тактика, техничко-технолошких цивилизацијских достигнућа уперених ка негацији исте, размишљања о рату као „наставку политике другим средствима“⁴, па све до размишљања о рату као нужном

1 Хегел каже да историја света није позорница среће, те да су „периоди среће празне странице“. Мир, као предуслов за срећу, није толико значајан за развој цивилизације колико рат, којег Хегел види готово као инструмент прогреса. G.W.F. Hegel, *The Philosophy of History*, Batoche Books, Kitchener, 2001, 41.

2 Кајтез нам омогућава јединствен увид у ову чињеницу у његовом капиталном делу *Мудрост и мач*. У овом делу аутор прати развој мисли о рату од најранијих трагова писане цивилизације до данас, пратећи еволуцију поимања рата од античких мудраца, преко средњовековних мислилаца до руских филозофа и савремених теоретичара. Шире у: Илија Кајтез, *Мудрост и мач*, Медија центар Одбрана, Београд, 2012.

3 Хераклит у борби и надметању уопште, не само у рату, види општи принцип постојања. У 53. Фрагменту он пише и следеће о рату – „једне је показао као богове а друге као људе, једне је учинио робовима а друге слободним“.

4 Једна од вероватно најпознатијих дефиниција рата јесте ова коју је понудио чувени

и насушном инструменту оних који владају⁵. Ипак, као и у потери за откривањем било које тајне човека и његовог друштва, она питања на којима се увек завршава тај прегалачки подухват јесу питања смисла и вредности. У случају комплексног феномена рата, смисао је тражен и проналажен у сферама религијског, политичког, психолошко-биолошког, природног, али је одговор на питање крајње и коначне вредности рата увек лежао у сфери моралног. Морална вредност рата утолико је важнија уколико препознамо историјску чињеницу да је рат омнипрезентна појава, инхерентна људској цивилизацији од њених почетака да данас⁶, појава која ће, чини се нужно, остати присутна у човековом животу докле год човека има⁷. Има ли уопште места дискутовању и размишљању о моралној вредности нечега толико морално одвратног и перверзног као што је масовно и организовано убијање, махом невиних мушкараца, жена и деце? Иако на први поглед творимо оксиморон када се упитамо може ли икада постојати моралан рат, или са друге стране неморалан мир, чини се да ови термини ипак нису толико неспојиви. Уосталом, чињеница да су многе културе, међу којима свакако и српска, у темеље свог идентитета поносно уградиле своје истакнуте ратнике и војсковође, говори у прилог томе да је, бар у неком тренутку, рат био пожељан, слављен, па чак и боља опција од мира.

2. ЕТИКА РАТА

У људском напорима да објасне етичку димензију рата и доделе том злослутном појму одговарајући морални атрибут, искристалисале су се две супротстављене позиције – позиција

пруски теоретичар рата Клаузевиц, у свом капиталном делу *O pamy*. Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton University Press, Princeton, 1984, 87.

5 Николо Макијавели је вероватно најпознатији представник оних мислилаца који су сматрали да је прерогатив владара да посегне за ратом када год мисли да је то потребно и пожељно за њега. Шире у: Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2008.

6 Од настанка цивилизације није постојало ни једно друштво који није познавало рат. Истраживања која су тврдила да нека рана сакупљачка друштва нису ратовала показала су се као нетачна. Милашиновић наводи да су се све претпоставке о томе да су некад постојала „безконфликтна друштва“ показале као „неутемељене“. Радомир Милашиновић и Срђан Милашиновић, *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007, 16.

7 „Могућност рата, не и његова стварност, јесте импликација слободе и део њене цене“. Јован Бабић, *Морал и наше време*, Службени гласник, Београд, 2005, 148.

апсолутне моралне апологетике рата и позиција апсолутне моралне негације рата. Јасно је, из тога што су обе апсолутне, да су и једна и друга позиција екстремне. Апсолутна морална негација рата детерминише сваки рат као лош и неправедан, тврдећи да тај друштвени феномен никада не може понети атрибут добар или праведан. Пацифизам, термин који се најчешће користи да обједини мишљења свих оних који наступају са ове позиције, једино у миру види неку моралну вредност, и прихвата једино мирне и мирољубиве методе решавања конфликта. Суштински је проблем пацифизма што, упркос имену, није „заинтересован за мир“⁸, за његово постизање и одбрану, нити за начин организације и одржања мира као жељеног стања. Непостојање решења за очување мира суочава пацифизам са мањком, па можда и потпуним одсуством, икакве рационалне могућности примене у стварности. Оно на шта се пацифизам може ослонити јесте само ненасилни отпор, али се овај облик отпора исувише оптимистички и нерационално узда у моралне скрупуле противника. Историја нас, нажалост, учи да војсковође и војске понекад апсолутно занемарују било каква ограничења, и да чињеницу да се неко не брани не узимају као нешто што би њих спречило у насиљу и бруталности, чак напротив. Са друге стране спектра размишљања о моралности рата стоји перспектива из које у међународним односима не важе и не постоје било каква морална ограничења нити забране, па је самим тим и рат лишен негативне моралне вредности и моралне осуде. Ослањајући се на Хобсову визију природног стања које влада међу државама⁹, у којем не постоји заједнички ауторитет, хобсовски Левијатан, који би регулисао међусобне односе, државе имају апсолутно право на све, па тако и на рат уколико им се он учини као погодан инструмент за остваривање националних интереса. Као што сви људи у природном стању имају једнако право на све, тако и државе на међународној позорници, на којој „суверене државе преузимају

8 Јован Бабић, *Етика рата и „Теорија праведног рата“* (фуснота 72), интернет, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/15243>, 20/11/2017.

9 Код Хобса, у природном стању свако има једнако право на све, па самим тим нема ничег неморалног у остваривању било каквих интереса на било какав начин. Услед овакве ситуације, природно стање је стање *bellum omnium contra omnes*, у којем је људски живот „усамљенички, сиромашан, прљав, тежак и кратак“. Thomas Hobbes, *Levijatan*, Naklada Jesenjski i Turk, Zagreb, 2004, 92.

основне одлике природних људи¹⁰, имају морално право на све и право да своје интересе остварују ратом. Проблем оваквог приступа јесте што занемарује људски морални компас који непогрешиво усмерава људе да доносе моралне судове по питањима рата, без обзира на то шта филозофи као што је Хобс тврде. Штавише, неодољива потреба свих држава, па чак и оних највећих глобалних сила, да оправдају своје ратове етичком аргументацијом недвојбено нас уверава у чињеницу да се морал не може просто избрисати из једне сфере људског живота, колико год објашњење за то било рационално.

2.1. Теорија праведног рата

Негде на средини између ова два екстрема, онако Аристотеловски, смештено је и данас доминантно гледиште на питање праведности рата – теорија праведног рата. Теорија праведног рата представља синтезу, или боље рећи „прагматични компромис“¹¹ два искључива становишта – апологетике и негације рата. Теорија праведног рата, чији се почеци везују за Аурелија Августина и Тому Аквинског, а чији је најзнаменитији савремени представник Мајкл Волзер (енг. Michael Walzer), нуди кохерентан систем критеријума и објашњења, који представљају вредан инструмент за процену моралне вредности уопште концепта рата, али и појединачних случајева рата. Класична се теорија праведног рата састоји из два елемента, *Jus ad Bellum* и *Jus in Bello*, који раздвајају суђење о праведности рата од суђења о праведном ратовању, односно праведном вођењу рата. У новије време, ова је теорија допуњена са још два елемента, *Jus ante Bellum* и *Jus post Bellum*, како би у потпуности обухватила целокупан период рата, укључујући и период непосредно пре рата у којем се друштво и војска спремају за рат, као и закључење мира или примирја после рата, те период који непосредно следи. Најцењенији и најаргументованији елемент теорије праведног рата је свакако концепција *Jus ad Bellum*, којој су и аутори током историје посвећивали највише простора. Ова концепција дефинише

10 Theodore Christov, *Before Anarchy*, Cambridge University Press, New York, 2015, 104.

11 David Whetham, “The Just War Tradition: A Pragmatic Compromise”, у *Ethics, Law and Military Operations* (ed. David Whetham), Palgrave MacMillan, Basingstoke, 2011, 68.

укупно шест критеријума¹² који рат мора да испуни како бисмо га могли назвати праведном. Међу овим критеријумима не постоји никаква хијерархија већ су сви подједнако важни, те тако они „морају понаособ бити испуњени“¹³ како би рат понео епитет праведног¹⁴. Критеријуми праведног рата представљају комбинацију деонтолошких и консеквенцијалистичких услова који морају бити испуњени од стране оних који доносе одлуку о рату. *Jus ad Bellum* критеријуми су следећи: праведан повод, праведна намера, објава суверена (компетентне власти), пропорционалност, рат као последња опција и могућност победе (разумни изгледи за победу). Сви су ови критеријуми били, а и даље јесу, предмет расправе и филозофско-политичке дискусије оних који се баве ратом, али се чини да је најизазовнији критеријум, и онај о којем постоје најопречнија мишљења управо онај који захтева постојање могућности победе, односно бар неких рационалних изгледа за победом у рату. Овај је захтев *Jus ad Bellum*-а нарочито важан, и нарочито га је важно исправно схватити, у друштвима која негују култ ратника и идеализују жртвовање.

3. КРИТЕРИЈУМ МОГУЋНОСТИ ПОБЕДЕ

Критеријум могућности победе можда је боље формулисати као критеријум постојања разумних изгледа за победу, односно успех у рату¹⁵. Овај је критеријум један од три консеквенцијалистичка критеријума *Jus ad Bellum*-а, који заправо инсистира на томе да је донети одлуку о уласку у рат

12 Шест критеријума *Jus ad Bellum*-а представљају најобухватнији приступ проблематици оправданости рата, јер обједињавају све оне захтеве које су аутори током историје, али и данас, употребљавали да суде о рату. Неки су се ослањали само на консеквенцијалистичке услове, неки су их проширивали па користили четири или пет критеријума. Користећи свих шест наведених критеријума обезбеђујемо темељан и целовит приступ анализи рата.

13 Брајан Оренд, „Рат“, у *Етика рата – хрестоматија* (приредили: Драгана Дулић, Бранко Ромчевић), Факултет безбедности, Београд, 2010, 275.

14 Инсистирајући на испуњености свих шест критеријума *Jus ad Bellum*-а теорија праведног рата поставља лествицу моралне оправданости рата изузетно високо, показујући тако неутемељеност критика пацифиста који тврде да се ради о ублаженој варијанти апологетике рата.

15 У ширем смислу, војна победа не мора нужно да представља успех у рату. Једна од носећих идеја теорије праведног рата јесте да је коначан циљ праведног рата успостављање бољег стања мира. Ипак, у случају критеријума могућности победе, фокусираћемо се на чисто војно поимање победе у рату, односно уништавања непријатеља или присиљавања непријатеља на капитулацију.

када не постоје било какве рационалне шансе да тај сукоб нешто донесе крајње неморално. Јасно је већ на први поглед зашто је овај критеријум најконтроверзнији, јер доводи у питање моралну оправданост свих оних ратова којима се многе нације поносе као херојским и готово светим моментима своје историје, у којима су зарад правде и истине положени многи животи. Поготово је овај критеријум проблематичан за оне који припадају културама као што је српска култура, и чији је национални идентитет изграђен управо на бирању часне смрти пре нечасног живота, на примату небеског у односу на световно и на поносном пркосу јачем. Српски национални идентитет, изграђен на светосавском и косовском миту, скоро па се у потпуности ослања управо на непоштовање овог критеријума, тј. на инсистирању на правди, праведности и истини без обзира на то каквој се и колико сили као народ супротстављамо. Међутим, пре него што означимо овај критеријум као погрешан, кукавички и некомпатибилан са културолошком матрицом српског народа и самом суштином нашег националног идентитета, веома је важно направити дистинкцију, чији значај пречесто и нимало случајно измиче пажњи неких западних аутора, између оних који ову одлуку заправо доносе и оних чији животи се полажу на олтар правде, праведности и истине у сукобу са далеко надмоћнијим непријатељом.

Део теорије праведног рата који разматра оправданост рата и поставља *Jus ad Bellum* критеријуме обраћа се веома уском кругу људи, тачније оном малом броју који заправо и доноси одлуку о ступању у рат. Сви они који не доносе директно одлуку о ступању у рат, а то је огромна и доминантна већина учесника рата, не могу да сносе моралну одговорност за процес доношења одлуке, а самим тим и за неиспуњавање неопходних критеријума. Стога је одлука која крши одредбе *Jus ad Bellum*-а одлука коју доноси сам политички врх једне земље, па одговорност за то кршење може лежати само на њима. Ово, наравно, важи за свих шест критеријума *Jus ad Bellum*-а, али је у случају критеријума могућности победе посебно важно нагласити тај аспект теорије, и посебно интересантно анализирати његову моралну исправност. Да би неодривање од правде, праведности и истине упркос великој и извесној претњи

заиста било у домену слободне одлуке, одлуку о рату требало би да доносе сви они који су изложени тој претњи. То по правилу није случај, поготово у модерним ратним конфликтима. Они који доносе политичку одлуку о ступању у рат готово никада нису они чији ће животи бити директно угрожени у току рата, а веома вероватно ни животи чланова њихове породице. Самим тим, морална одговорност политичког врха за улазак у рат у којем не постоје никакве реалне шансе за успех није морална одговорност према непријатељу, међународној заједници или неким вишим принципима, већ одговорност према сопственом народу. Када, рецимо, политички врх донесе одлуку о ступању у рат без праведног и исправног повода или намере, они првенствено чине зло онима са којима ће ратовати и које ће у рату њихова војска убијати, тј. супротстављеној страни. Морално су дакле примарно одговорни према онима које су безразложно, неправедно и злочиначки напали. Са друге стране, у случају уласка у рат у којем њихова војска и земља нема готово никакве шансе за успех (па макар сви други критеријуми *Jus ad Bellum*-а били испуњени) они највеће зло и неправду чине онима који ће извршити њихову вољу и учествовати у рату у коме нема изгледа да било шта постигну, и у којем ће коначно велики број њих погинути или бити осакаћено – својим борцима. У овом контексту, једином исправном контексту у којем треба критички анализирати критеријум могућности победе, неправда се врши првенствено према сопственим трупима које се потпуно беспотребно шаљу у кланицу. Национални интерес једне земље никако не може бити да жртвује своје најбоље појединце, а историја нас учи да се у ратовим веома често губе најдрагоценији чланови једног народа, без реалних изгледа за остваривање неких циљева. Будући да је овај критеријум консеквенцијалистички, било би корисно и мудро анализирати степен остваривања националног интереса појединих народа, укључујући ту свакако и српски народ и модерну српску нацију, у случајевима у којима је доношена одлука о ступању у рат без изгледа за победу. Да ли су такве одлуке биле моралне и да ли су они који су их доносили морално одговорни за беспотребно слање људи у смрт? Шта је смрт бораца у таквом рату, бораца који нису доносили одлуку о томе да ли ће рата бити или не, донела друштву? Критеријум могућности победе не поставља толико

питање моралности убијања колико моралности жртвовања сопственог народа. Стога се он најдиректније обраћа и тиче искључиво политичког врха који доноси одлуку о рату. Овако формулисан и схваћен, критеријум реалних изгледа за победу апсолутно заслужује своје место у теорији праведног рата. Он остаје нарочито битан за све оне нације чији је идентитет, макар делом, конституисан на идејама саборности, жртвовања појединца за колектив, трансцендентирања овоземаљског, и сл. Овај би критеријум могао у будућим хипотетичким сукобима, у којима би учествовали Срби, обуздати и спречити нерационалне и неморалне одлуке појединаца на политичком врху, и спречити их да у сопственом незнању донесу погрешну одлуку о туђој жртви са мало или нимало моралног утемељења.

Критеријум могућности победе губи на значају, па слободно можемо рећи и на смислу, у случајевима у којима постоји директно изјашњавање о рату оних који ће тај рат и водити. Овакви случајеви су, мора се признати, веома ретки, поготово у модерним сукобима али ипак постоје. У овом случају, када се људи одлучују на борбу без обзира на то да ли имају било какве изгледе за победу, њихова одлука у потпуности лежи у сфери слободе и слободне воље. Теорија праведног рата није заинтересована за испитивање моралне оправданости самостално и слободо-вољно донетих одлука о сопственој жртви, те се стога такви случајеви не могу ни означити неморалним и неправедним, у контексту праведности рата, па тако ни рат таквом одлуком не може постати неправедан. Пример Топличког устанка¹⁶ један је од ретких случајева у којима су они који су водили борбу директно одлучивали о почетку сукоба, тј. устанка¹⁷. Овај је устанак био

16 Топлички устанак подигнут је у фебруару 1917, а угушен је 25. марта исте године. Устаници нису остварили ништа од онога што су планирали, губици у самом устанку били су огромни, а сурове одмазде бугарских окупационих снага над цивилима током и после устанка остале су забележене у историји нашег народа као можда и најсуровији злочини над Србима, раме уз раме са оним који су починиле усташе у Другом светском рату.

17 Устанак је облик политичког насиља који није идентичан рату, и има своје особености. Ипак, теорија праведног рата може се успешно применити и на неке друге облике политичког насиља, што је и показано на примеру управо Топличког устанка. Шире о примени критеријума теорије праведног рата на Топлички устанак у: Жељко Лазић, Слободан Анђелковић и Драган Станар, „Морална оправданост Топличког устанка“ (рад представљен на научном скупу „Топлички устанак 1917 – 100 година касније“ одржаном у Народном музеју Топлице. Рад ће бити објављен као део зборника са скупа 2018. године, којег издаје Институт за стратегијска истраживања).

једини устанак на окупираној територији у току Великог рата, и подигли су га Срби у Топличком и Јабланичком округу¹⁸ као реакцију на злочине вршен од стране бугарских окупационих снага. Устанак је имао све карактеристике ситуације у којој не постоји рационална могућност победе – бројчана надмоћност непријатеља, техничко-материјална супериорност непријатеља, неповољно стање међународних односа, лоше стање савезника и потенцијалних савезника¹⁹, итд. У прилог овоме говори и свест Врховне команде српске војске, која се у том моменту налазила на Солунском фронту, о томе да не постоје никакви услови за подизање устанка. Капетан Јован Илић упућен је у Србију 1917. године управо са наредбом да заустави напоре становништва предвођеног Костом Војиновићем, који је заговарао устанак: „Ни Ви, ни остали четници немате право дизања општег устанка и треба да увек будете свесни да једна таква озбиљна мера повлачи страховите казне за становништво и доводи га у претежак положај и недоумицу незнајући како да се определи и нашта да се реши.“²⁰ И Коста Пећанац, који је већ неко време био на терену као представник Врховне команде, био је апсолутно против подизања устанка. И поред неодобравања и изостанка дозволе од Врховне команде, народ у овим областима својевољно је дигао устанак који, очекивано, није успео, али је за последицу имао огромна страдања становништва. Историчар Миливоје Перовић забележио је да је „Устанак је избио непосредно из озлеђене народне душе; народ га је сам дигао... сам је водио и добијао борбе... сам за њега платио страшну цену.“²¹ Разлоге за подизање устанка Срби у Топличком и Јабланичком округу имали су у бруталном и злочиначком понашању бугарских окупационих власти, које не само да су угрожавале безбедност Срба на том подручју, већ су директно спроводиле кампању уништавања националног идентитета Срба²². Одлука да се радије бори без изгледа за

18 Устанак се проширио и на неке делове територије ван ова два округа, али се Јабланички и Топлички округ узимају за епицентар устанка.

19 У тренутку подизања устанка пропала је румунска офанзива, одиграла се револуција у Русији, а у Грчкој су избили нереди. Целокупна ситуацији била је изузетно неповољна.

20 Миливоје Перовић, *Топлички устанак 1917*, Слово љубве, Београд, 1971, 64.

21 Исто, 59.

22 Бугарске окупационе власти забраниле су употребу српског језике и српске азбуке, презимена Срба мењана су тако да се завршавају на „ов“ и „ев“, са коначним циљем да сама „реч Србин треба потпуно да се изгуби“. Шире у: Миливоје Перовић, *Топлички устанак 1917*, нав.дело; Јован Дерок, *Топлички устанак и оружани отпор у окупираној отаџбини*,

победу, да се свесно иде у, ако не извесну онда у вероватну смрт, пре него да се изгуби сопствени идентитет и култура није и не може бити неморална одлука, нити устанак Срба у Топлици може бити неморалан. Једина хипотетичка ситуација у којој би он могао кршити критеријум рационалних изгледа за победом јесте она у којој би народу у Јабланичком и Топличком округу било наређено да подигне устанак, од стране Врховне команде или неких политичких вођа. Као што смо навели, не само да народу није наређено да се бори, команда је била таква да недвосмислено позива на стрпљење и суздржавање од насиља и устанка. Слободна одлука човека, макар га она одвела у смрт, није инхерентно неморална ако је неплодна, нити је узалудно само-жртвовање акција која нужно чини човека неморалним агентом.

3.1. Критеријум могућности победе као аргумент неопходности одвајања концепција *Jus ad Bellum* и *Jus in Bello* унутар теорије праведног рата

Критеријум рационалних изгледа за победу изврстан је аргумент за доказивање тврдње о неопходности логичке раздвојености суђења о праведности рата и суђења о праведности вођења рата²³. Иако је ова неопходност у великој мери самоевидентна, постоје и они аутори, махом амерички, који сматрају да је немогуће судити о моралности ратовања без узимања у обзир моралне оправданости самог рата. Користећи критеријум о којем смо дискутовали у досадашњем делу текста, на један очигледан начин можемо доказати апсурдност оваквог виђења теорије праведног рата, у којој се о ратницима суди не само на основу онога како ратују, већ и на основу онога какав је морални карактер рата у којем су се нашли²⁴. Наиме, уколико

Просвета, Београд, 1940; Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 1987.

23 Раздвајање *Jus ad Bellum*-а од *Jus in Bello*-а услов је моралне симетрије бораца у рату, једне од основних и најважнијих идеја теорије праведног рата. Уколико се о моралности бораца у рату суди на основу карактера рата који води, импликације су веома опасне – криминализација противника, манихејски приступ рату, немогућност постизања мира, итд. Шире у: Dragan Stanar, "Moral Equality of Soldiers in War: Necessity of Separating *Jus ad Bellum* from *Jus in Bello*", *Vojno delo*, Beograd, Vol. 86, 8/2016, 33-41.

24 Ову синтагму употребљавамо нимало случајно, будући да рат има изврстан катаклизмичан карактер за војнике, они постају „заробљеници ове стварности“ иако нису допринели у њеној конструкцији, односно у процесу доношења одлуке о рату. Шире у: Јован Бабић, *Етика рата*

теорија праведног рата захтева да свих шест критеријума *Jus ad Bellum*-а буду испуњени како би један рат био окарактерисан као праведан, из тога следи да неиспуњавање било ког појединачног критеријума, рецимо критеријума разумних изгледа за победу, чини рат неправедним. Стога би рат у којем једна страна има исправан повод и намеру, којег је објавила компетентна власт, који представља последњу опцију решавања сукоба и који испуњава критеријум пропорционалности био *de facto* неправедан уколико та страна не би имала реалне изгледа да победи. Према мишљењу аутора као што су МекМахан²⁵ (McMahan), Родин²⁶ (Rodin) и други, сви они борци који се боре у рату на страни која не испуњава све захтеве праведног рата јесу неправедни борци, и као такви немају никаква права на убијање у рату (макар то било у самоодбрани) и подлежу одговорности по завршетку рата као ратни злочинци. Чак и ако ставимо на страну здраворазумске аргументе о неодговорности бораца за сам рат²⁷, веома је тешко очекивати да било који разуман и објективан човек додели епитет неправедан борцу који се бори у рату који има све елементе праведности осим реалних изгледа за успех. Штавише, тај би борац у том случају трпео двоструко зло – са једне стране његов политички врх га је послао у борбу и веома могућу смрт без изгледа за победом, а са друге стране он је означен као неморалан и као злочинац због свог учешћа у сукобу! Пред нама остају само две опције – или да дозволимо могућност праведног рата упркос неиспуњавању свих неопходних захтева које прописује *Jus ad Bellum*, или да одбијемо да судимо о моралности бораца у рату на основу моралности самог рата. Друга од ове две опције представља једини исправан пут, јер је савршено могуће на праведан начин

и „Теорија праведног рата“, нав. дело.

25 МекМахан тврди да сви они борци који се боре за неправедну страну јесу нужно неправедни борци, без обзира на то како се понашају у рату, јер немају никако право да се боре, или да се бране, у сукобу са борцима праведне стране. Шире у: Jeff McMahan, *Killing in War*, Clarendon Press, Oxford, 2009.

26 Родин заступа став да борци неправедне стране, не само да немају право да се боре у рату, већ да би требало да носе моралну и правну одговорност по завршетку рата, само зато што су учествовали у рату. Шире у: David Rodin, “The Moral Inequality of Soldiers: Why *jus in bello* Asymmetry is Half Right”, у *Just and Unjust Warriors: The Moral and Legal Status of Soldiers* (ed. David Rodin, Henry Shue), Oxford University Press, Oxford, 2008.

27 Довољно је навести само њихову епистемичку лимитираност, неучествовање у процесу доношења одлуке, природу војске као институције, принуду, итд.

водити неправедан рат, као и што је могуће и на неправедан начин водити рат који је праведан.

4. ЗАКЉУЧАК

Теорија праведног рата представља „храбру синтезу“ супротстављених виђења моралности рата, и омогућава један надасве реалистичан приступ трагичном феномену рата. Ова је теорија конструисана тако да омогућава вишеструко суђење о једном рату – о његовој праведности, о праведности начина борбе, о праведности закључивања мировног споразума на крају рата, итд. Приликом суђења о праведности рата, елементу теорије праведног рата који је већини људи примаран, критеријум рационалних изгледа победе представља критеријум којим судимо искључиво само и једино онима који директно доносе одлуку о почињању или ступању у рат. Морална одговорност за неиспуњавање овог захтева, као уосталом и свих осталих захтева које постулира *Jus ad Bellum* концепција, припада дакле искључиво политичком врху једне земље, а никако онима који ће тај исти рат и водити. Штавише, борци у рату јесу примарне жртве неморалне одлуке својих суверена да започну или прихвате рат у којем не постоји никаква шанса за успех. Овај критеријум представља и веома јак аргумент за традиционално виђење двоструког суђења рата, односно неопходног одвајања *Jus ad Bellum*-а и *Jus in Bello*-а, који се покушава оспорити у последњих неколико година. Коначно, они којима се обраћају и којих се тичу захтеви *Jus ad Bellum*-а имају деонтолошку дужност да питању националног интереса своје нације приступају утилитаристички – максимизирајући срећу максималног броја својих сународника²⁸. Овакав би приступ свакако јасно онемогућио непотребно и нерационално жртвовање како бораца тако и цивила²⁹ у рату који не може донети никакву реалну добробит нити већини појединаца унутар једне нације, нити нацији као целини.

28 Церем Бентам (Jeremy Bentham), један од првака и твораца утилитаризма, дефинисао је овај приступ етици као приступ чији је циљ „највећа срећа највећег могућег броја“. Vuko Pavičević, *Osnovi etike*, Kultura, Beograd, 1967, 279.

29 У таквом би рату сасвим сигурно страдао и велик број цивила у одмаздама које би уследиле услед отпора и губитака на страни победника.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић Јован, *Етика рата и „Теорија праведног рата“* (фуснота 72), интернет, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/15243>, 20/11/2017.
- Бабић Јован, *Морал и наше време*, Службени гласник, Београд, 2005.
- Дерок Јован, *Топлички устанак и оружани отпор у окупираној отаџбини*, Просвета, Београд, 1940.
- Кајтез Илија, *Мудрост и мач*, Медија центар Одбрана, Београд, 2012.
- Лазић Жељко, Анђелковић Слободан и Станар Драган, „Морална оправданост Топличког устанка“ рад представљен на научном скупу „Топлички устанак 1917 – 100 година касније“ одржаном у Народном музеју Топлице. Рад ће бити објављен као део зборника са скупа 2018. године, којег издаје Институт за стратегијска истраживања
- Милашиновић Радомир и Милашиновић Срђан, *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007.
- Митровић Андреј, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 1987.
- Оренд Брајан, „Рат“, у *Етика рата – хрестоматија* (приредили: Драгана Дулић, Бранко Ромчевић), Факултет безбедности, Београд, 2010, 267-293.
- Перовић Миливоје, *Топлички устанак 1917*, Слово љубве, Београд, 1971.
- Christov Theodore, *Before Anarchy*, Cambridge University Press, New York, 2015.
- Clausewitz Carl von, *On War*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Hegel G.W.F, *The Philosophy of History*, Batoche Books, Kitchener, 2001.

- Hobbes Thomas, *Levijatan*, Naklada Jesenjski i Turk, Zagreb, 2004.
- Machiavelli Niccolo, *The Prince*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2008.
- McMahan Jeff, *Killing in War*, Clarendon Press, Oxford, 2009.
- Pavićević Vuko, *Osnovi etike*, Kultura, Beograd, 1967.
- Stanar Dragan, "Moral Equality of Soldiers in War: Necessity of Separating *Jus ad Bellum* from *Jus in Bello*", *Vojno delo*, Beograd, Vol. 86, 8/2016, 33-41.

Dragan Stanar

POSSIBILITY OF VICTORY AS A PART OF THE *JUS AD BELLUM* CONCEPTION OF THE JUST WAR THEORY

Resume

The phenomenon of war has many interpretations and explanation – biological, economic, geopolitical, religious, strategic, etc. One of the most discussed layers of the complex phenomenon of war certainly is its ethical value, i.e. its morality. Ethics of war represents a never-ending pursuit of moral explanation and argumentation of war, fighting and intentional killing in war. In this pursuit, Just War Theory offers us a set of well devised criteria to properly judge many moral aspects of war – from justice of war and justice of warfare to justice of peace treaties which end wars. When we judge the moral justification of the decision to start or enter war, we are actually judging the decision of not more than a few people who actually are in the position to decide about war. In this sense, the criteria we focused on in this paper, the criteria of the possibility of victory (rational odds for victory), addresses the moral responsibility of those few individuals who decide whether to use their troops in a conflict in which there are little to no chances of victory. This means that those who actually fight wars against all odds are in fact victims of the decision made by their political sovereign, and that the sovereign who made such a decision is primarily morally responsible for the unnecessary deaths and suffering of his own people. In rare cases in which those who fight in conflicts with little to no chance of success make the decision to fight on their own, the criteria of the possibility of victory has virtually no meaning, as they are sacrificing their own lives, free-willingly making the choice to enter this futile endeavor. They cannot be

held morally responsible for sacrificing, especially if their side meets all other criterion of the *Jus ad Bellum* conception of the Just War Theory. One of these rare examples is the Toplica uprising, the only uprising that took place in occupied territory during World War I. The people who made the decision to start the uprising were the same people who fought and died. The order never came from a higher authority, on the contrary, the High Command of the Serbian Army was explicitly against the uprising and actively worked to hinder the conflict. This criterion is a powerful argument for the traditional view that *Jus ad Bellum* and *Jus in Bello* must be logically separated, because a hypothetical war in which a side lacks to meet only the criteria of possibility of victory would be an unjust war, but it would certainly not mean that all those who were sacrificed for nothing were necessarily unjust warriors at the same time. Nations whose identity rests upon the cornerstones such are sacrifice, transcendence of earthly existence and refusal of surrender at all costs would profit greatly from the existence of the criterion demanding rational odds for success in war. This would yield a more consequential approach of political elites to matters of national interest in desperate times of war, which would potentially save many lives that would had been lost in vain.

Keywords: war, morality, ethics, Just War Theory, Jus ad Bellum, possibility of victory, moral responsibility, twofold judgment of war.

* Овај рад је примљен 15. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 1. децембра 2019. године.